

Hulst: verspreiding en soorten

Hollywood in Drenthe

Van de hulstfamilie (Aquifoliaceae) zijn meer dan 250 soorten bekend. In Europa is alleen de species *Ilex aquifolium*, scherpe of groene hulst, inheems en over deze soort zal dit artikel gaan. De noordelijkste groeiplaats van hulst in Europa is Zuidwest-Noorwegen (wegens de Warme Golfstroom) en de zuidelijkste bevindt zich in de Kaukasus. Voorts komt deze soort voor in Algerije en Tunesië. In Noord- en Midden-Amerika, China en Japan groeien soorten als *Ilex opaca* (Amerikaanse hulst), *Ilex fargesii* (China) en *Ilex serrata* (Japan)'. In Nederland komt in het Noorden behoudens in Drenthe tevens in Friesland (Ooststellingwerf) en Groningen (Westerwolde) hulst veelvuldig voor.

Edward Houting

Hulst is besdragend. Er zijn rode, (oranje)gele en zwarte steenvruchten, die vooral in strenge winters door de vogels gegeten worden. Deze zorgen tevens voor de verspreiding van de zaden, die niet verteerd worden in het darmkanaal van de vogel. De bladeren zijn stekelig tot vrij glad naarmate de bladeren hoger in de boom zitten. Men beweert wel dat de species deze 'strategie' in de loop van de evolutie ontwikkeld heeft. Door onderaan stekelige bladeren te hebben zal het vee daar niet of minder van eten. In mei bloeit de hulst met vrij kleine witte bloempjes die in trosjes staan in de bladoksels van het vorige jaar. De bloempjes hebben vier tot vijf kroonblaadjes, in het hart waarvan zich 4 tot 5 witte meeldraden en eveneens 4 tot 5 groene stempels bevinden. Hulst is aangewezen op kruisbestuiving, omdat hij of een manlijke of een vrouwelijke bloeiwijze heeft. Er zijn ook hulstbomen met bonte bladeren gekweekt; deze dragen echter beduidend minder bessen. De bladeren variëren sterk in grootte en vorm bij de verschillende soorten (zie afb. 1). De *Ilex crenata* uit Japan draagt bladeren van 1 tot 3 cm terwijl de *Ilex altaclarensis* (Grootbladige hulst) bladeren heeft van 6 tot 15 cm. Het hout van de hulst is zwaarder dan water.

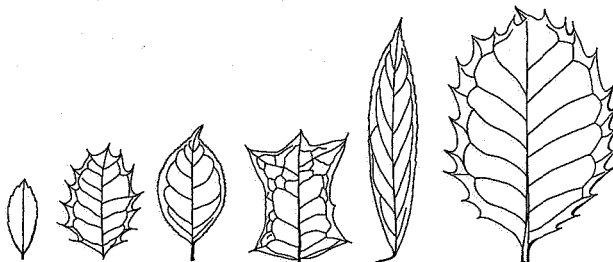
Naamgeving

In Oudhoogduits worden de namen *hulis* en *huls* gebruikt. Angelsaksische vormen zijn *holen* en *hulegn*, oudengels *hollin* en *holyn*. Het middelnederlandse woord is *huls*. Men vermoedt dat de Angelsaksische woorden *holen* en *hulegn* afkomstig zijn van het latijnse woord *ulex*, dat in de Middeleeuwen niet scherp onderscheiden werd van *ilex* (steeneik; het blad lijkt op dat van de hulst). Van dit *ulex* kwam *ulign* en later *huligna* en *holegn*. Omdat het blad 's winters groen blijft - het blad leeft circa twee jaar -, werd de hulst in het verre verleden al bijzondere

krachten toegeschreven. Niet voor niets heet de hulst in het Engels 'holly'. Een woord dat is ontstaan uit 'holy tree'?. In Drenthe spreekt men wel van *hulsebossies*; in Friesland is de naam *huls*, *hulst* en *hulsebeam*.

Historisch gebruik

Grieken en Romeinen gebruikten de hulst al bij hun feesten. De Romeinen bij hun feestdagen de 'Saturnalia' - op 17 december -, waarbij de heren met hun slaven aan gastmalen zaten en elkaar cadeautjes gaven. Deze feestdagen werden later door de Christenen bestreden, die Nieuwjaarsdag er voor in de

Afb. 1 Van links naar rechts
Ilex crenata, *Ilex aquifolium*, *Ilex serrata*, *Ilex cornuta*, *Ilex fargesii*, *Ilex altaclarensis* 'Wilsonii', tekening Edward Houting

plaats stelden. Plinius, de Romeinse geschiedschrijver, beweerde dat de takken het huis beschermden tegen bliksem en de mannen tegen hekserij⁷. Bij de Germanen werden hulsttakken, met de rode bessen, aangewend om onweer en ongeluk af te weren. De takken hingen daarbij aan de deuren van de huizen omstreeks de kersttijd tot aan het nieuwe jaar. Daarna moesten de takken weg anders zouden ze juist weer ongeluk brengen. Ook tegen hekserijen en boze geesten kon de hulst hen bescherming bieden. In Hannover en Westfalen werden vrouwen en meisjes geslagen met takken, voorzien van stekelige bladeren, als onderdeel van een vruchtbaarheidsrite. In Germaanse streken is de hulst zelfs voor grafkransen gebruikt⁸. Bij de Kelten werden de twijgen van de hulst als wichelroede gebruikt. Om regen te verwekken doopten zij de hulst met bessen in het water en sprenkelden dat water over de droge grond⁹.

Een begrip in Leek (Dr.) en verre omstreken was 't Laikster toekje'. Als het vroor dat het kraakte kwam men al in vroeger tijden naar Leek geschaatst om uit een bos aldaar, waar een grote heilige hulstboom stond, een takje te halen om die vervolgens mee naar huis te nemen. Daarmee konden ze veilig de terugweg over het ijs aanvaarden en waren bovendien de hele winter tegen ongelukken gevrijwaard¹⁰.

Twee gezegden met hulst als onderwerp zijn de volgende. In Noorwegen zegt men '**Hij voelt zich als hulst tussen de jeneverbessen**' ofwel als God in Frankrijk¹¹ en in Engeland (Border region) betitelt men een doortrapte leugenaar als '**He lees never but when the hollen is green**'¹².

Uit Engeland (Botke noemt ook Zuid-Frankrijk) is agrarisch gebruik van hulst bekend. Een hoeve was des te meer geliefd en gezocht als er veel hulst in hagen rond het erf stond. Bovendien gaf men tegen het einde van een strenge winter, wanneer het hooi op was, het vee hulstbladeren en takken te eten. Daartoe werden de bladeren eerst fijngestampt. Schapen waren vooral dol op de bast. Uit onderzoek in Engeland is

gebleken dat de aanplant van hulst voor veevoer reeds van oude datum is. Van hulstverkoop in vroege tijden is een aantal vermeldingen in oude oorkondes overgeleverd. Op het ongeoorloofd kappen van hulst stond een boete. Als naamsbestanddeel zijn er nog vrij veel veldnamen met 'holly' of 'hollin'. Onder andere Hollinsend (Sheffield) en Hollingworth (Cheshire). De bosnaam Hollywood wordt al in 1433 te Ludworth (Cheshire) genoemd. Bij oude jaarmarkten werd alcohol verkocht onder een hulstboom, waarbij hulst fungeerde als een soort vroege vergunningplaats. In streken van Duitsland, Oostenrijk en Zwitserland hing men hulsttakken aan de herberg als herbergteken¹³.

Later is het toepassen van hulst in Engeland in onbruik geraakt. Als haag voor beschutting moest zij plaats maken voor stenen muren rond de bezittingen en als veevoeder moest hulst het veld ruimen voor de toenemende verbouw van knolgewassen. Vermeldenswaard is de groeiplaats van een 150-tal zeer oude hulsten in Shropshire, waarvan enkele een omvang van 4,30 meter hebben. In Bromfield staat een exemplaar dat 24 meter hoog is. Een aparte overlevering uit Engeland verhaalt dat in Evelyn's garden in Deptford een hulsthaag stond van 120 m lang, 3 m hoog en 1,5 m dik. Toen Peter de Grote hier logeerde liet hij zich, gezeten in een kruiwagen, met een noodgang over deze haag rijden. It suffered considerably, zoals de Engelse tekst besluit¹⁴.

Opvallend is dat in meerdere teksten te lezen staat dat bij het kappen van houtbestanden het verboden was de hulst om te hakken. Volgens Morton waren 'evergreens' altijd sterk verbonden met bijgeloof. Nog steeds denkt men dat het ongeluk brengt, wanneer men een hulstboom omhakt. Dat is een van de redenen dat vele hulstbomen in hagen gespaard zijn¹⁵. In een markeboek van de Achterhoek staat te lezen dat men de hulst en de wilde appel niet mocht aantasten¹⁶.

Medicinaal en ander gebruik

In het blad zit de bitterstof ilicine, die de werkzame stof is bij het bereiden van thee. Het werd (wordt?) toegepast bij spijsverteringszwakte, hoest, wisselkoorts, jicht, geelzucht en reumatiek. Gestampte en gekookte wortelbast legde men als compress op verstuite ledematen, gezwellen en builen. In Friesland werden hulstbladeren in de winter op jenever gezet¹⁷. De zaden van de steenvrucht werden wel geroosterd om als surrogaatkoffie te dienen. Tevens werden de rode bessen aan gerechten toegevoegd om die rood te kleuren¹⁸. Kinderen pikten vroeger met een sleedoomstekel gaatjes in de hulstbladeren in de vorm van figuren en initialen¹⁹. Hagen van hulst zijn als erfafscheiding nog vrij veel te vinden. Als men de bast van de takken in de bladeren inpakt en begraaft en na circa tien dagen weer opgraaft is het mogelijk een lijm uit de slijmerige massa te bereiden. Een praktisch gebruik bestond hierin: tot een bos gebundelde takken fungeerde als bezem voor de schoorsteenveger²⁰. De houtbewerker gebruikte het fijn gestructureerde hout voor het draaien van schaaakstukken en kon het na kunstmatige kleuring als imitatie-ebbenhout verkopen. Tevens werden van het hout handvaten, wandelstokken, weipalen en stalpalen gemaakt. Ook wordt hulst in familienamen gebezigd: Hulst, Hulzeboom, Hulsbeek, Hulsberg, Hulsegge, Hulskotte, Hulsebos(ch), Hulsdonck, Hulshof, Hulstkamp, Hulsteijn, Hulsman, Hulswit. Zelfs wordt als voornaam Ilex gebezigd. De hulst komen we eveneens in de heraldiek tegen. Bij het Huis Overcinge te Havelte is een gedeelde wapenstein te zien van de familie Linthorst Homan uit 1711. Deze vertoont een schoorsteenhaal en drie hulstbladeren.²¹ Ondanks 2000 jaar kerstening in Europa worden nog steeds hulsttakken als versiering rond Kerstmis en Oud-en-Nieuw gebruikt. De banketbakker maakt tegen die tijd chocolaadjes in de vorm van hulstblaadjes.

Hulst in Drenthe

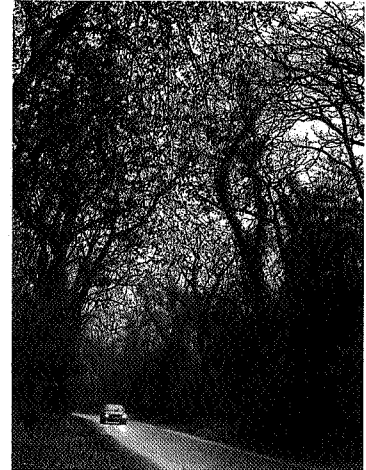
De provincie Drenthe, gelegen in het plattengebied 'Drents district', bezit

Afb. 2 Het Asserbos langs de Bellerstraat ,foto Edward Houting

Afb. 4 Restant van 't Hillige Wold bij Amen circa 1950
foto J. Wieringa

Afb. 3 Het Norgerholt bij café Norgerhout; de hulst torent boven de weg naar Westervelde uit ,foto Edward Houting

bodems die voor het overgrote deel zuur zijn, zeer arm aan mineralen en vrij vochtig. Op de ondergrond, veelal bestaande uit Riss-glaciale en jongere afzettingen, komen bossen voor van de orde Quercion robur-petraeae. Een interessant bostype van dit verbond is kenmerkend voor Drenthe en komt voor op ondiep met zand overdekte keileem. Men had graag de naam Quercion illicetum aan deze bosassociatie gegeven, maar deze naam is reeds in 1930 door Tüxen gebruikt voor een in het noordwesten van Duitsland voorkomende associatie². De zomereiken en de hulst overheersen in dit bostype. De hulst soms zozeer dat men zich 's winters in een zomers bos waant. Dit is onder meer sterk waarneembaar in het Asserbos (afb.2) en in het Norgerholt (afb.3), waar de hulst een hoogte van 15 à 20 meter bereikt. Opvallend in deze eiken-hulstbossen is het grote aantal zangvogels. De grootste lokaties van hulst in Drenthe vindt men behoudens in boven genoemde bossen in de Zeijer strubben en het Mantingerbos. Verder

vrij frequent in houtwallen langs de diepjes en als pionier op allerlei bodemtypen. Het is bekend dat er ook veel hulst aanwezig was in 'De Brul' ten westen van Zuidvelde. Dit bos, een natuurlijke pendant van het aangeplante Norgerholt, is in de vorige eeuw gekapt. Zeer veel oude eiken zijn toen gesneuveld. De bosnaam Hulsebosch net ten zuiden van De Brul bestaat nog. Er zijn verder nog (veld)namen bekend in Drenthe met de naam hulst. Voorbeelden zijn Huls(t)hof bij Mantinge, Hulsveld bij Orvelte⁴, Hulsmeren bij Bronnegerveen en Hulzedink bij Drijber, een voormalig bosje waar veel hulst stond.

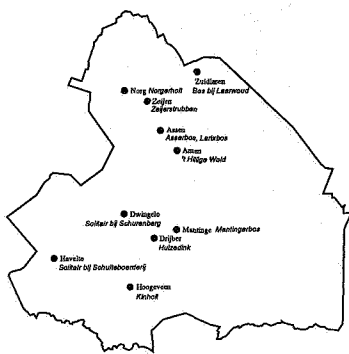
Een oude overlevering verhaalt van "t Hillige Wold" bij het Amerdiepje in de marke van Grolloo. Mr. W.L. Schiffer vertelt in 1884 in zijn artikel 'Het heilige woud': **'alleen wist men (inwoners van Grolloo) mij westwaarts, in de nabijheid van het Amerdiep eene thans nagenoeg boomloze plaats aan te wijzen, die zoals men zich uitdrukte: van**

older tot older steeds den naam had gedragen van het heilige woud; waarom wist men niet te zeggen'. Wieringa vertelt over dit heilige woud dat een oude scheper uit Grolloo wist te melden dat ze **'daor wuren geheillid'**. In de Tweede Wereldoorlog vond men bij het scheuren van dit perceel grote ronde asplekken, die van kennelijke brandstapels afkomstig waren. Werden hier hun lichamen gecremeerd en de as vervolgens in het Amerdiep geworpen? ⁶ Op bijgaande foto is een restant van dit heilige woud, waarin duidelijk hulst waarneembaar is, bewaard gebleven voor het nageslacht (afb.4). Is dit heilige woud vergelijkbaar met het Hollywood uit Engeland, dus Hollywood in Drenthe?

Belangrijke hulstlokaties en solitaire in Drenthe (zie afb. 5 en tabel 1)

Het Mantingerbos (afb.6)

Dit bos, circa 1 km ten noordwesten van Mantinge, is reeds in vele publikaties beschreven. Sinds 1973 is het bezit van Natuurmonu-

Afb. 5 Belangrijke hulstlokaties in Drenthe.

menten en uitsluitend toegankelijk voor wetenschappelijk onderzoek. Volgens Stockmann¹⁴ hebben ter plaatse van het bos al in 830 v. Chr. landbouwkundige activiteiten plaatsgevonden. In de vroege Middeleeuwen worden eiken in het bos gekapt en is er begrazing door vee. Een oude bewoner van Mantinge verklaarde het voorkomen van greppels in het Mantingerbos in verband met het telen van eikehakhout. Op een nabij gelegen boerderij kwamen regelmatig eekschillers voor onderdak tijdens hun 'campagne'.

In de zeventiende eeuw wordt het hele bos gekapt behalve de hulst. Van deze activiteiten zijn nog langwerpige kuilen van circa 1x3m zichtbaar, waar het eikenhout gekort werd. Waarom men toen de hulst niet kapt is onduidelijk. Mogelijk vanwege het ontzag dat men voor de hulst had uit vóórchristelijke tijden. Waarschijnlijk toch ook als bufferwerking voor rondlopend vee.

Omstreeks Kerstmis werd beschuldigd geknipt van hele boomtoppen tot wagonladingen toe! In 1922 is dit gebruik door toedoen van Beijerink afgeschaft¹⁵. Maar ook in de naoorlogse periode werd nog veel hulst geknipt in de hele provincie tezamen met het gebruik van jeneverbessen voor onder andere erepoorten.

Locatie	Stamomvang in meters ¹⁾	Diameter in meters	Geschatte hoogte in meters
Zeijer strubben	0,92	0,29	12
Asserbos	1,08	0,34	10
Mantingerbos	1,15	0,37	10 à 12
Havelte ²⁾	1,20	0,38	8 à 9
Norgerholt	2,00	0,64	15

¹⁾ gemeten op 1 meter hoogte

²⁾ Volgens 'Monumentale bomen in Nederland' is dit het dikst geregistreerde exemplaar van hulst in Nederland¹⁷. Zie afbeelding 7.

Dit bos is een refugium voor wild, broedvogels, slakken, kevers, paddestoelen en (korst)mossen. Uitgebreide informatie is te vinden in 'Beheersrichtlijnen van het Mantingerbos, het Thijsbosje en het Noordlangerbos in Drenthe'¹⁸.

Zeijer strubben

De Zeijer strubben strekken zich uit ten noordwesten van het dorp Zeijen waar zij aan de oostkant van de Noordsch liggen. Deze strubben zijn geen resten van een oerbos en kennen een van oorsprong arme vegetatie, gekenmerkt door hengel, struikheide en bosbes. Heel lang heeft men, tot in de vijftiger jaren toe hier hakhout uit gehaald onder andere voor de bakker in het dorp. Als botanische bijzonderheid groeit hier de Zweedse kornoelje, de laatste groeiplaats in Nederland. Een aantal grafheuvels ligt te midden van deze strubben, niet ver van een grote concentratie grafheuvels op het Noordsche Veld.

De meeste hulst staat hier in het zuidelijk gedeelte van de strubben langs de es. In een klein gedeelte overheerst de hulst geheel, waarbij de vele opslag van jonge hulst opvalt.

Een bijzondere vogel in de strubben is de kleine bonte specht. Enkele hier voorkomen-

de vlinders als de eikenpage, groentje en bont zandoogje zijn zeldzaam.

Norgerholt

Dit markebos ligt op ongeveer gelijke afstand van Norg, Westerveelde en Zuidvelde. De markevergaderingen werden om die reden ter plaatse gehouden in een vergaderkuil. Men vermoedt dat dit bos al sedert de eerste nederzettingen omstreeks het jaar 1000 als gebruiksbos is geëxploiteerd. Hoewel op het eerste gezicht het Norgerholt als een zeer natuurlijk bos overkomt, treedt bij raadpleging van de archieven een heel ander beeld naar voren.

Eiken telgen werden zorgvuldig opgevoed om later uitgezet te worden volgens een aanplantschema. Dood hout werd verwijderd en varkens stilden tijdens de ekkelschaar hun trek. Na honderden jaren boerenbeheer van dit markebos is er een dikke humuslaag ontstaan die garant staat voor het voorkomen van opmerkelijke flora. Sedert 1962 is dit markebezit overgegaan in de handen van Natuurmonumenten. Onder andere lelietje-der-dalen, bosanemoon, klaverzuring, bosmuur, zeldzame bramensoorten, mossoorten en paddestoelen verrijken de flora in dit bos.

Het Norgerholt heeft onbetwist het grootste

Afb. 6 In het Mantingerbos; hulst overheerst evenals een overvloed aan zangvogels, foto Edward Houting

Afb. 7 Een solitaire hulst bij het voormalige Schulthuis in Havelte, foto Edward Houting

aantal hoogste hulstbomen van Drenthe. Samen met de eiken, veelal begroeid met klimop, is het een belevenshier te wandelen. De hoogste hulsten staan dichtbij het café Norgerhout aan de Asserstraat. Zeker één exemplaar zal boomchirurgisch behandeld moeten worden, omdat er een groot gat in zit vol molm.

Het Asserbos

Dit bos is ontstaan aan de rand van de oude bouwlanden van het toenmalige gehucht Assen. Het was vroeger bezit van het klooster 'Maria in campis'. Langs de Beilerstraat bevindt zich een strook van circa 75 meter breed waar hulst en zware eiken dominant zijn. Deze strook strekt zich uit van de Herenkamp tot aan de Port Natalweg. Een vochtige ondergrond toont in de lente bosanemonen en klaverzuring. Buiten deze strook heeft het bos een meer aangeplant karakter zonder hoge hulstbomen. Langs het eiken-hulstbos meandert een stroompje dat gevoed wordt door een vijver in de herenkamp.

Het Larixbos te Assen

Dit bos komt al voor op de topkaart van ca. 1850 en is aangelegd op heidegrond met keileem in de ondergrond. In de laatste 20 jaar heeft het bos zich spontaan ontwikkeld van eikenbos tot eiken-hulstbos met een ondergroei van onder andere haarmos, klaverzuring, dalkruid, adelaarsvaren en blauwe bosbes. De hulst heeft zich in deze periode explosief ontwikkeld. Door de kei-

leem in de ondergrond is dit areaal altijd al vochtig geweest.

Eiken-hulstbos achter Laarwoud te Zuidlaren

Een zelfde bostype als bovengenoemde percelen. Zich ontwikkelende hulst met vrij zware eiken.

Zeer oude boselementen

Het Kinholt bij Hoogeveen en het Hulzedink bij Drijber sluiten qua bostype aan bij het Norgerholt. De hulst is hier door invloeden van buitenaf verdwenen. Bij het Kinholt door de uitbreiding van een Hoogeevense buitenwijk, bij het Hulzedink vermoedelijk door agrarische invloeden en de situering van de VAM-vuilnisbelt bij Wijster.

Samenvattend kan opgemerkt worden dat hulst in West-Europa van bijzondere betekenis is geweest voor het volksgeloof. Tevens draagt hulst bij tot de eigen identiteit van het Drentse landschap en in breder verband gezien tot het Drentse district. Opdat de hulst een glanzende toekomst tegemoet moge gaan in Drenthe!

© Edward Houting bNO/Vorm&Inhoud, bureau voor grafische vormgeving, fotografie en teksten

Literatuur en verwijzingen

1. Boom, B. K., 1980, Nederlandse Dendrologie. Wageningen.
2. Bijdragen over veldbiologie, natuurbeheer en landschap in het Drentse district, Miscellaneous Papers 2, p.127, 1968. Wageningen.

3. Huizenga-Onnekes en Ter Laan, 1930, Groninger Volksverhalen.
  4. Jeffrey Radley, Holly as a Winter Feed, 1961, The Agricultural History Review Volume IX p. 89-92.
  5. Blöte-Obbes, M. C., z.j., Boom en struik in bos en veld.
  6. Wieringa, J., 1966, Drentse Veldnamen.
  7. Culpeper, N., 1653, Culpeper's Complete Herbal.
  8. Morton, A., 1986, The Trees of Shropshire, p.75.
  9. Brimble, L. J. F., 1945, Flowers in Britain, Holly: The Holy Tree, p. 172-174. London.
  10. Botke, J., 1940, Natur en Gea, deel V. Sneek.
  11. Mondelinge mededeling van familie Ten Klooster, Tynaarlo.
  12. Met dank aan de heer J. Wieringa voor het leveren van de foto van het 't Hillige Wold.
  13. Friesland Post, december 1994, p. 62. Leeuwarden.
  14. Booi, A. H., 1979, Met namen in Börc, Westerbork, Utrecht.
  15. Mededeling van Gert Jan Baaijens, december 1994, Leggelo.
  16. Beye, C. M., 1976, Beheersrichtlijnen van het Mantingerbos, het Thijsbosje en het Noordlagerbos in Drenthe. Wageningen.
  17. De Graaff, G. e.a., 1991, Monumentale bomen in Nederland, p.191. Amsterdam.
  18. Heimatkunde der Herzogtums Oldenburg, deel I, p.226, 1913.
  19. Offenber, GAM 1986, Gevelstenen in Nederland, p.77, Zwolle
- Met dank aan Ing. J. Wieringa (Haren), Dr. Th.S. van Dijk (Biologisch Station Wijster), Drs. J. H. P. van der Vaart (Fryske Akademy, Leeuwarden), Drs. G. J. Baaijens (Leggelo), W. ten Klooster (Tynaarlo) en C. Scharten (Ammerstol) voor het leveren van aanvullende gegevens en Ing. H. W. de Vroomte te Assen voor kritische opmerkingen ten aanzien van dit artikel.